

1. **PROCZ** (243) *praep i pt*

praep (242), *pt* (1).

-ó- (6) *KochPs*, *KochPhaen* (2), *KochCz*, *KochFrag*, *GosłCast*, -o- (3) *OpecŻyw* (2), *Mącz*.

Sł stp: *prócz*, *przocz*, *Cn s.v. bez*, *Linde XVI – XVII w.*

I. praep [zawsze cum G] (242) :

1. Wskazuje na wyłączenie ze zbioru lub oddzielnie od całości jakiegoś elementu (elementów); *extra*; *praeter*, *praeterquam* *Vulg* [w tym: jako uwaga nawiasowa (7)] (142) :

A. Z wyjątkiem kogoś lub czegoś; cała reszta tak, tylko nie ten, nie to (przy czasowniku zaprzeczonym: cała reszta nie, tylko ten, to, tam, w tym czasie – tak) (112) : Włfyłtek lud Iíráelfki walczy ná pokolenie Beniámin/ [...] zá trzeci kroć ie porázili/ y wytráćili co do łzczędu procz łześćidzieliąth ktorzy byli vćiekli ná pułfczą. *Leop Iudic* 20 *arg*; Ozealš [panował lat] 9 (procz łiedmi miełięcy Selumowych y Zácháryalšowych) *CzechRozm* 141v; Boš ty pan niezmieryony/ [...] Ná źiemi/ y ná niebie/ Niemálš bogá prócz ćiebie. *KochPs* 147; tego záš wyznáć niechcę [...]: Zeby to ábo w mowie ábo w piśmie moim kędy było: (procz ludzkich potwarzy/ ktorzy łię Bogá nie boiáć mowy y piśmá ludzi niewinnych wywracíá.) *CzechEp* 73; chociaž Piotr ł. złotá y łrebrá nie miał, y ošládłóći źiemskich ktoreby po łobie zostáwił: procz łięći, á miełškánia łwego y to pewnie podłęgo *CzechEp* 336, 181, 272, 319, 340, 357; Ktorych [ceremonij zwierzchnych] zgołá v nas niemálš: procz niektórych znaczenie w piśmie ł. nowego Tełtámentu/ záleconych y rołkazánych *CzechEpPorz* **4.

W nawiązaniu do comp (1): Zaden potężniey procz ćiebie moy Bože/ Tulić nie može. *RybGęśli* D3.

Z elipsą G, którym byłby odpowiednik zespolenia przy zdaniu względnym (1): ZAden nie zna bolešći iedno co iá czuie Zaden nie zna rádošći/ procz co łię ráduie *SkorWinsz* A2v.

W konstrukcji eliptycznej z nadrzędnym przymiotnikiem: »podobny [komu] prócz czego« = *podobny pod kaźdym względem z wyjątkiem czegoś* (4): Temu mowię człowiekowi [tj. *Jeżusowi*]/ nam procz grzechu podobnemu [Bóg] włzyłtko to vćzynił. *CzechRozm* 23; *CzechEp* 194, 338, 348.

W pytaniach retorycznych (także zależnych) typu: kto(ż) (drugi a. inszy) a. co a. gdzie procz kogo, czego = tylko on, to a. w nim (5): Ktož tedy procz Mełyalšá ich miáłtá pobuduie? *CzechRozm* 121; A iákož y komu łwiádectwo [łw. *Jan Chrzćiciel o Chryłstusie*] nie národziwłzy łię wydawał? Iákož go tež moł pirwey znáć wedle Bołtwá [łpoliłtnego [= *wspóliłotnego*]] oćzymá go nie widziawłzy? [...] Ale gdzie to włzyłtko iest w piśmie ł. procz tych baiek. *CzechEp* 176, 382; Zgrzełzyłem Pánie/ zgrzełzyłem moy Bože/ W tym / ižalš iest co/ á poćiełzyć može/ Procž tego/ žeš rzełł pokutuiaćemu Byđž lutošćiwym/ y grzech przeyźrzeć iemu? *GrabowSet* T; Bom ia vmyłłnie przyłzedł do ćiebie. [...] Zeby w wedle potrzeby mołł ci nátrzeć vłzy. (–) Mnie? (–) Aza tu procz ćiebie y mnie iest kto drugi? (–) Niemálš. *CiekPotr* 6.

O częšći ciała przeciwstáwionej reszće ciała; tu o gwiazdoźbiorach (2): Bo gdy łwietny Rák włtáie [...]. Kłęczen z głowá do páłá/ Węžownik ognioy Od kolan do rámieniá/ wáž włzyłtek prócz głowy. [...] pod źiemię włtępuie *KochPhaen* 20, 21.

Elementy zbioru są niewspółmierne: kto procz czego (3):

~ *W pytaniu retorycznym typu: kto procz czego (tekstu) = tylko autor tego tekstu* (1): tego niewiem ktoby ták kiedy łprošnie y głupie mowić miał, procz tey X(iędza) K(ánonika) powiešći *CzechEp* 224.

Połączenia: »procz samego ...« (1): [Św. Paweł rzekł:] rádżę wam być dobrej myśli. Abowiem żadná duflá z nas nie zginie/ procz łámego okrętu [praeterquam navis] *Leop Act* 27/22.

»żaden ... procz« (2): *Leop Act* 27/22; Páweł znędzonych y potrwożonych ćiefzy/ obiecuiąc im iż żaden zginąc nie miał/ procz okrętu. *WujNT Act* 27 arg. ~

Połączenia: »cokolwiek procz« (1): Ty księgi y w licźbie y w zacności łá dofkonałe y cáłe/ z którymi nie ma być nie rownano. Bo cokolwiekby procz tych było/ między ty święte y Bołkie nie ma być przyimowano *CzechEp* 132.

»inszy (a. in(n)y) (...) procz« [w tym: żaden inszy (a. inny) (8), który(kolwiek) inszy (3), co inszego (1), inszy kto (1); w zdaniu zaprzeczonym (25)] = *alius praeter Vulg* [szyk 19:9] (28): Nie będziefz miał Bogow inych/ procz mnie [*Non habebis deos alienos coram me Vulg*; przedemną *WujBib*]. *Leop Ex* 20/3; Synu ćci Páná/ á będziefz zdrow: á procz niego nieboy łie inego. *Leop Prov* 7/1; A ták mi powiedz y o drugim imieniu Bożym Iehowáh: o którymemći to powiedział/ iż nie może być przywłászczono áni ániółowi/ áni ktorey inźzey rzeczy/ procz Bogá łámego/ á łyná iego iednorodnego. *CzechRozm* 52v; Przez ludźi łpiące [w przypowieści o kákolu, *Matth* 13/24-30] rozumiey náuczyciele zborowe: przez łługi gołpódárskie/ nie inźzego kogo łobie łtánów procz Aniółow/ którzy ná káždy dzień widzą oblicze oycowłkie. *CzechEp* 39; Ale gdyby łię y teraz ći kupcowie z domu Bożego [...] wygánić mieli/ máłoby ich koniecznie [= w końcu] z Rzymłkiey kátoliki zołtáło. Ponieważ ći włzyłcy/ nie ná czym inźzym procz kupiectwá [...] záłiedli *CzechEp* 50; [Teofilákt mówi:] iż Ianá ł. ponurzyćielá Ewánieliłtowie inźzy/ procz Ianá/ zwáli głółem wołáiącego ná pułzczy *CzechEp* 152, 180, 218, 219 [3 r.], 272 (15); *CzechEpPORz* **4 [3 r.]; *ArtKanc* P4v; A iesliby kto wdrodze wgospodzie albo na którymkolwiek inszym mieyscu (proc domu mięszkania albo miejsca nabozenstwu naznaczone^{mv} toiest przez się *Criminale*) kapłan(a) [...] zabił, ranił, vbił, taki [...] in triplo płacie toma *ActReg* 18; Ten [król Kazimierz Jagiellończyk] [...] Krzyżaki boiu Ták nákarcił/ że prołić mułieli pokoiu: Który ták otrzymáli/ że páná inźzego Niemieli znác ná wieki/ prócz krółá Polłkiego. *KochFrag* 43; *Oycowie náłzy chwalili Bogá*) To ielt ofiary Bogu czynili ná tey gorze [Syjon]. Bo inłze chwały Boże y naboženłtwá procz ofiary/ mogły bywác ná inłzych mieysćách, *WujNT* 318, *Mar* 12/32; *GrabPospR* K2.

»nic [w tym: jakiego (2)], żaden, nigdy, nigdziej, [nikt] (...) procz« [zawsze w zdaniu zaprzeczonym] = *nihil extra Vulg* [szyk 15:4] (11:6:1:1): Ciebiem [królu niebieski] milowála/ w tobie^m łie radowála/ [...] procz ciebie námiłłfy móy/ nigdy^m oblubienitza niełłukála. *OpecŻyw* 6v, 6; A procz cyebye [Boże] nye mamy nigdzyey łwey vcieczki *LubPs* R3v; iż w łtárym Tełtámenćie niemáłz nic o łyná Bożego [...] bołtwie [...] procz figur/ podobieńłtw/ y obietnic ołtátnim czálom łłuzących *CzechEp* 220; áż gdy to v łiebie zá napewnieyłzá połtánowi/ że [...] nie ma też nikogo przeciw Bogu łłuchác. Item/ że nie powinien/ áni ma/ nic zgołá procz łłowá Bożego przyimowác. *CzechEp* 234, *3v, 96, 104, 125, 224 (12); *ArtKanc* P4; v żadného hiłtoryká/ kótrzykolwiek naród łłowieńłki włpomináią (prócz tych mówię/ co od náłzych brác mogli) nie náyduią łię ći dwa wódzowie łłowieńłcy/ Lech z Czechem. *KochCz* A4; *GrabowSet* Ev; *WujNT Act* 26/22; [A pomięniiony Wocięch Domagála z Jadwygá zoná łwoią, iedęń drugięmu po łmiery powzdawáią then mielcuch ze po łmiery męzoweł, nykt nie ma do tego, procz zony. Thak thez on po łmiery zęnyiny. *ZapWpolJutr* 1548 4/16v].

»procz (...) jed(y)nego, samego ...« [w tym: samego i jedynego (1)] (3:3): [Jezus] v mnie zawłże miełzkął z dwiemanálcie łług łwych/ ktorzy barzo byli ludzie dobrzi/ procz iednego lotra a zdrayce/ ijmieniem Iudáfza *ForCnR* A3; vkażę to ná oko/ iż X(iądz) K(anonik) we włzytkim tym pińaniu łwym/ nie ma nic gruntownego [...] procz łámych wynaláfkow/ vłtav y básni Antichriřtowłkich *CzechEp* 104, 163, 219, 414.

»tylko procz« (1): Bo iefli tu ná źiemii żywiąc: á tymże krewkościam ktorym y my/ tylko procz grzechu/ poddánym będąc: mógł przedfię [Jezus Chrystus] rátowác/ tych ktorzy lie do niego w potrzebách łwych vćiekáli: tedy teraz dáleko więcey będąc iuz práwicą Bożą wywyżłzony. *CzechRozm* 193.

»*wszen (a. wszy(s)tek) (...) procz« [w tym: we wszem (a. wszystkim) + przymiotnik lub imiesłów przymiotnikowy (10)] [szyk 15:1] (16): kryřtuła krolem ij pane^m lotr wyznál na krzyżu/ gdy włfytcy zwolennicy procz łána od niego vćiekli/ ij zaprzeli fie go na ziemi. *OpecŻyw* 144v; *ForCnR* A4; W teyto piełni mowi prorok iże włzytci ludzie z przyrodzenia łą grzełzni procz łamego pana Iefuła. *WróbŻółt* E; I była włfytká fummá łynow Iřráelłkich [...] / ktorzy fie godzili ná woynách bywác/ po łeść kroć łto tyfiąc/ y trzy tyfiące/ pięć łeth y pięćdziefiát mężow. Procż Leuitow po włfyłtkich narodziech y łámiłiach łwoich/ ktorych nielicżono miedzy ine [Fueruntque omnis numerus filiorum Israel.... Levitae autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis.] *Leop Num* 1/47; y rołpierzchnęli fie włzyłthcy po kráinách Żydowłkich/ y Sámáriyłkich/ procż Apołtołow [omnes ... praeter apostolos]. *Leop Act* 8/1; iż nie Bogu/ to do niebá włtápienie y z łtápienie [Jezus Chrystus] przyczyta/ ále łobie człowiekowi nam wewłzem/ procż grzechu/ podobnemu [cf *Hebr* 4/15] *CzechRozm* 27, 58, 59, 146v, 152v, 251; *CzechEp* 85, 143, 148, 308, 413.

Wyrażenie przyimkowe: »procz tego« [w tym: ze zdaniem dopełnieniowym a. podmiotowym (8): zaimek względný (5), iż, że (2), gdy (1)] (10): że [Jezus] z łiebie nic nie czynił/ áni mowił [...] procż te⁸⁰ co mu Bog Óciec kazał *CzechEp* 125, 85, 372, 376, 383, 412; Niechay myłł nic łákiego/ w łerce nam nie wwodzi/ Procż tego/ co zbáwienie y twą [Boże] łáłkę rodzi. *GrabowSet* E2, T; Lecż dołtavłzy rátunku od Bogá/ zołtałem áż do dnia tego/ łwiádcząc y máłemu y wielkiemu: nic nie powiedáiąc procz tego [nihil extra dicens quam ea] co opowiedzieli/ że przyść miáło/ Moyzełz y prorocy *WujNT Act* 26/22; POłpolite też rułzenie náłze/ y polny boy/ poniewáłz murem iefł y fundámentem mocy náłzey/ ktorą wáruiemy włzytki błogółławiełńtwá náłze ná tym łwiecie/ á procż tego inłzego wárunku nie mamy/ [...] potrzebna rzecz iefł/ áby był dobrze vgruntowány *GrabPospR* K2.

α. O czasie: wcześniej nie (2) :

Wyrażenie: »procz dzisiejszego dnia« = do dziś, do dzisiejszego dnia [szyk 1:1] (2): Niewiedziałem ktoby tho vczynił: ále y ty łam nie powiedziałeł mi/ á iam procż dziłieyłłego dnia [praeter hodie; dopiero dziś *WujBib*] o tym niesłyłłáł. *Leop Gen* 21/26; [Ten frant] Powiáda zem mu ia dał [pieniádze], á ia go iáko żyw Nie znam, ánim go przedtym, procz dnia džiłieyłłzego, Nigdy oczymá łwymi nie widziáł. *CiekPotr* 73.

a. Z odcieniem przeciwnym: 'nie to, ten, ale tamto, tamten' [zawsze w zdaniu zaprzeczoným] (4) : [Ezajasz] opowiedziáł: iż pánná pocżác miáła y porodzić łyná [...]. Znácząc tym pocżęcie ono/ iż byłó

nád bieg przyrodzony. Iednákże z ludzi człówieká prawdziwego. Co bez zřporu wřzyfscy przeciwnicy [...] wyznawáią: iż trzey Ewániełistowie nie piřáli nic o Bořtwie páná Chřiřtuřowym/ procř Ianá ř. *CzechEp* 303, 144, 179.

Pořczenie: »procř samego ...« (1): [Ks. kanonik Powodowski tak mówi:] Nářzy Kátholicy/ ten fundámnt to iest, budowác fię ná řámym řłowie Bořym y mowię [błędnie zamiast: mowić] scriptum est, nápiřano iest okázowali być fałřzywym [...]. [...] procř řámych wymyřów y przydátkow ludzkich *CzechEp* 108.

B. *Nie licząc, nie wspominając kogoř lub czegoř, ponadto, nie tylko ... ale i ...* (28): Y popiřano ich z pokolenia Beniámń którzy mogli mieczem boiowác/ dwádzieřciá y pięć tyřięcy: procř obywatelów miáłthá Gábáá/ których było řiedń řet męřów bárzo mocnych/ zárownie lewá iáko práwá bijących *Leop Iudic* 20/15; *Esth* 9/6; *CzechRozm* 159; tedy fię ři/ nie tylko ná vporney dumie řwey myłá/ którzy řobie procř człówieká obiecánego/ bogá zmyřláią *CzechEp* 297, 153, 219, 294, 413; *Stoiące przed řtolicą*. [*Apoc* 7/9]) Stąd iest iářny dowod/ że duřze řwiętych řá z Chřiřtuřem w niebie/ przed řtolicą Bořą/ przed oblicznořciá Báránkowá: á nie [...] w řieni przed niebem/ ktorá Káłwin wymyřła/ kłádác iákieř trzećie mieyřce procř niebá y piekłá *WujNT* 856 [*podobnie*] 227; Abowiem procř włók řá pożytki ktore dobrze zá włoki řtoią/ [...] iáko řá z młynow/ z kárczem/ z czynřzów mieyřckich/ z rud/ z hut/ y inřzych kručřcow [...]/ řá pożytki vrzędnicze [...]/ z Iurisdiktiey/ Nuř iurgielly ludzi řłuřebnych *GrabPospR* L3; By niebo vpářdź miáło/ nie zna cnotá řkázy/ Acz ma prócz licznych řzturmów nie policznę razy. *GosřCast* 10; [zeby ktoszkolwie řmiał řię tego wazicř a dom swoy naymowacz Zydom procř tego pocřthu 49 Domow, ad fiscu regium vtracizic miáł domostwo takowe. *ZapWpolActCon* 1549 14/43].

Pořczenie: »procř inřzych« [*w tym: sam ... procř inřzych* (2)] (4): gdyź řzátan řam z řiebie nic nie może procř dopuřzczenia Bořego: Co y z řámey łobowey Hiřtoryey/ procř inřzych piřm/ káždy řáčno obaczy *CzechEp* 143; Ktory Antychřiřt [...] zá pomoc á [!] cźártowřká/ [...] kroleřtw řwiátá dořtánie iáko Papięź vczynił. Ktemu rámioná Cefářzá Rzymřkiego řobie řprzeřiwneho zwięięzy á zař tego papięź nie vczynił? á zař nád řámym Friđerikiem procř inřzych tey řztuki nie wyřpiřł. *CzechEp* 411, 167, 340.

»(jakiř) inřzy ... procř« [*řzyk* 3:1] (4): Bo ięřliby fię to pozwolić miáło [...]: tedybyřmy teź y tego pozwolić muřieli: iż teź y inřzych ludzi zářługi/ á zwłářczá ludzi řwiętych/ mogá nam być/ procř vczynřow nářzych pomocne y pożyteczne. *CzechRozm* 210; A ięřliź ięřczę y ten Bog nie czynił przez řyná/ áni teź řyn z řiebie/ tedy bęďdzie ięřczę muřiał być procř tych dwu/ Bog iákieř inřzy/ ktory nie iest áni Oycem/ áni řynem *CzechEp* 199; Iź/ choćiářby [*řatan*] w pięć kářáł/ przedię mu/ y inřze procř Chřiřtuřá Iezufá nářienie niewieřcie/ to iest wierni głowę zetrá. *CzechEp* 295.

Wyrażenia przyimkowe: »procř tego« = *nie licząc tego, poza tym* [*w tym: ze zdaniem dopełnieniowym* (6): *zaimek wzglęďny* (2), *iź, że* (3), *żeby* (2)] (8): Náprzod tedy odkłádác to y odrzucác bęďę ná řtronę/ cźego/ wiele I.M.X(*iąďz*) K(*anonik*) w řwym przeřiw mnie (procř tego co fię w pierrwřzych křięźkách odrzucáło/ y co fię dla przedłużenia rzečzy opuřcić muři) piřaniu nákláďł *CzechEp* 103; Zádáie mi [*křięďz Powodowski*] y to [...]: żebyřmy my [...] roźnořć perřon [...] mieli řáme^{mv} [*Bogu*] oycu przyczytác [...]. Ale iźby y temu ledwie fię koniec náleřć mogł/ co mi procř tego zádáie nieřłuřnie/

przezoż ták krotko iedno y drugie tylko nieflufzne zádanie/ pokazawfzy/ infze opuflzczám. *CzechEp* 223, 243; Nuż gdyby żywność w woýfce fzfáfárze Krolá Iego M. záfwiadáli/ á od nichby żołnierz kupował ceną poftánowioną/ procz tego/ żeby fię tem w woýfce dogodziło/ y fpráwie woienney/ [...] Skárbuby fię też Rzeczyp. vlżyło/ gdyby fię pieniądze żołnierzcie [!] ná zad do fkárbu wracály. *GrabPospR* L, L3.

~ *Połączenie*: »procz tego ... (ale) jeszcze (i)« (3): ále ktoryby fię ná tho obrał żeby wydał ktorego Zydá imię/ tákowi procz tego że doftánie wflýftkiey máiętności fkazanego y potępionego/ ieflfcze [*etiam PolAnt*] z fkárbu nálfego Krolewfkyego weźmie dwa tyfiącą frebrnych groffy *Leop* 3.*Mach* 3/6; Pátrż ku czemu nákoniec/ ták hániebnie [*Żydowie*] przyfzli. Procz tego iż czynili/ co fię komu zdáło/ Ale ieflfcze y ná tym/ przeftác było málo. Iákies fprofné báfwany/ fobie poczynili/ Ty iák ini pogáni/ zá Bogi chwalili. *HistHel* B, D. ~

»procz tego« = *ponad to, więcej niż to* (1): dla cze⁸⁰ też Apofztoł mowi: Ieflfliby wam kto opowiedał co/ procz tego cołmy wam opowiedali/ niech będzie przeklęty *CzechEp* 134.

2. *Bez kogoś lub czegoś; nie mając czegoś, nie używając czegoś; nie czyniąc, nie przeżywając czegoś; sine Vulg, PolAnt, Cn; a, absque, citra, seorsum Cn* (85): [*Bóg*] chczał yfz [= *żeby*] cryftus fyą narodzył wczyle (*popr.*) wżakofz procz grzechv (–) dotyknyonym (*popr.*) y (–) fzmyertelnym fpanny befz boleflczy *PatKaz* I 4; Byłem frodze záftrwożonym procz rátku twego. *LubPs* H; że y fwyęci ludzie pod čás nie fá dofkónáli w fthałofcyach fwoich/ w przeciwnych rzeczach/ procz ołobney łáfki á wfpomożenia Pána fwego. *LubPs* Hv; Procz złości mey kupyą fye á ná myę gotuyą/ Bez winności mey frogość ná wífem okázuyą *LubPs* O4, D2v; *Iustus exequiarum carere*, Procz ceremoniey pogrzebnych być pochowan/ pogrzebión. *Mqcz* 179b; wierzyćie/ iż wáfz Iezus z dziewice fię národził procz męflkiego złączenia *CzechRozm* 145v; Iefli teraz ludzie wierzyć niechcą temu przepowiedaniu fłowá Bożego procz cudow: tedyby też pewnie y cudom nie wierzyli. *CzechRozm* 187v; A iáko fmieie gáni y odrzuca Páweł zakonną onę fpráfwiadliwość [...]: ták iuż potym [...] záleca fpráfwiadliwość Ewánielífką z wiary pochodzącą. A czyni to nie prze co innego/ tylko iż tá zlámeý łáfki Bożey procz náfzych záflug y godności pochodzi: oná záś procz łáfki/ zá záflugą y wykonanim wżyfłtkiego cokolwiek rofkazano było. *CzechRozm* 208; [*Apostól Paweł o Sądzie Ostatecznym*] powieda/ iż Bog káfdemu odda wedle vczynkow iego. [...] A ty záś to mową fwą przewieść chcefz/ iż nie z vczynkow/ ále z lámeý tylko wiary/ procz vczynkow. *CzechRozm* 213v; Iesli dofyc ná ponurzeniu y ná wieczérzaniu duchownym przez wiarę procz widomych Sákrámentow. *CzechRozm* 266 *marg*, 42, 158v, 206, 206v, 239, 266v, **; Páweł ś. nie wáżył fię nic stánowić procz miánowitego rofkazánia Páńskiego. *CzechEp* 116 *marg*; gdyż fzfátan lám z fiebie nic nie moze procz dopuflczenia Bożego *CzechEp* 143; Ołma niezgodá [= *sprzeczność*] przeflzley podobná/ ktorą krotko odpráfwię/ rzecz tylko lámę pokazawfzy/ procz wypifu fłow wżyfłkich *X(iędza) K(anonika) CzechEp* 183; Wie o nas náfz páłterz [*tj. Chrystus*]: á Papież procz opifánia y powieści drugich wiedzieć nie moze. *CzechEp* 330; przyfłtoynie go [*słowa bożego*] wedle fznuru wiary vzywamy/ práwdziwie/ po proftu procz álegoriey Bogu obmierzłych/ ono wykłádamy *CzechEp* 342, 27, 31, 329; *WujNT Act* 14/16.

Połączenia: »nie procz« = *z* (3): wáfkze iednák to wiedzieć potrzeba: iż ty fłowá ktore píłmo święte Bogu/ Chriřtułowi/ y ludziom przyczyta/ nie iednáko záfwdy máią być vważáne y wykłádáne:

á wżákże nie procz ofobliwego iákiego znáczenia/ ábo podobieńftwá. *CzechRozm* 197; [Ksiądz Powodowski mówi] iz w Chriftušie náturá/ y perfoná Boska cáto zoftáły: iedno iz człowieczeńftwem/ iákoby nie iáką poftáwą zwierzchnią/ były nákryte [...] Co nic inszego nie ieft/ iedno fię zgołá (wżákoż nie procz náftóki/ ábo pokrowcá iákiego zwierzchniego [...]) záprzec te⁸⁰/ że Iezus Chriftus [...] ieft człowiekiem *CzechEp* 143. Cf »nie procz pożytku«.

»procz wszel(a)kiego (a. wszego), żadnego ...« (13:1): Dzyękowánye zá wyełkye dobrodzyeyftwá Páńfkie/ kthore on procz wżech zaftug náłzych nam záwżdy okázowác raczy. *LubPs Mv marg*; 12; że Bog wżyftkim fwym wybránym fynom y corkam odpufzczác będzie grzechy/ z láfki fwey/ procz ich wżelákicy godności/ y zaftugi *CzechRozm* 116v; Bywa to/ że fie náyduiá tákowi ludzie/ ktorzy ftugi fwe ftpráwiedliwemi czyniá/ z więzienia ie wypufzczáią/ y od śmierci wybawiáią: áczkolwiek ftudzy oni niecnótami wielkimi/ zboycámi y cudzołożnikámi bywáią. A czyniá to oni ich Pánowie/ oprócz wżey ftpráwiedliwości/ y procz wżelkicy nadgrody [= *zadóścuczynienia*]/ tym ktorychby ftudzy ich wżkodzili *CzechRozm* 216v, 211v, 218, 218v, 237v, 239v; Boć co Pan Bóg náznáczył [tj. *jaką dał komu urodę*]/ z przeýzrzenia ftwiętego/ Procż wżelkiego lizánia [tj. *zabiegów kosmetycznych*]/ nie minie żadnego. *PaxLiz* D3v. Cf »procz braku wszelkiego«, »procz strachu żadnego«, »procz trudności wszelkiej«, »procz wszelkiego wáptienia«, »procz wszej winy«.

Wyrażenia przyimkowe: »procz braku (wszelkiego)« = *bez różnicowania; bez wyboru* (2): á wżdy te⁸⁰ nie rozumie o wżyftkich procż bráku wżelkiego/ ále tylko o tych (ták podłych iáko y zacnych) ktorzy do tego náleželi/ y ktorym to ftużyło. *CzechRozm* 109v; Slepá [*Fortuna*] procz bráku rozśiewa ftzkody *SzarzRyt* D4.

»procz miary« = *w nieograniczonej ilości* (1): iz po Iezufie Chriftušie potomku Dawidowym/ ktorego raz Bog pánem y Chriftušem wczynił/ [...] pomázawży go oleiem ftpráwiedliwości [...]/ ábo dawży mu duchá procż miáry/ iuż nigdy więcey/ [...] nie będzie żaden infty Pośrzednik/ Krol/ Ofiárownik y przyczyńca do Bogá/ nád Páná náłzego Iezufa Chriftuśá. *CzechRozm* 181v.

»procz obrażenia« = *bez szkody dla zdrowia, nie szkodząc zdrowiu* (1): Zeć ty: gádziny iad fwoy ktorym zárażáią/ W łobie procż obráżenia záwżdy wftzymawáią. *HistLan* F4.

»procz odmiany« = *bez zmian, niezmiennie* (1): Wżytko fie w nim [w *Rzymie*] zmienilo/ lam trwa procz odmiany Tyber/ z piáfkem do morza co bieży zmiefzány. *SzarzRyt* D2v.

»procz odwłoki« = *niezwłocznie, zaraz, natychmiast* (1): iużefz ftmiej ftáteczenie/ Iákobyś procż odwłoki/ miał żonę ftkutecznie. *PaxLiz* Ev.

»procz omyłności« = *nieomylnie, pewnie* (1): Ktore to [z**awienie**] przez zrodzenie/ díatek fwych w miłóści/ W wierze ftczyrey ziedná fie/ iuż procż omyłności. *PaxLiz* Ev.

»procz [czyjej] pomocy« (1): Y ktorzyz yeft tákí człek coby o fwey mocy/ Wftąpił ná gorę Páńfką procż yego pomocy *LubPs* F3v.

»procz potrzeby« (1): Gdy potrzebá przyćisnie/ wiele fię czyni y czynić może bez grzechu/ coby fię procz tákicy potrzeby áni miáło áni mogło czynić. *WujNT* 133.

»nie procz pożytku« (1): y niewiem ábyfmy dzis wżyftki [żydowskie wywody] rozebrác mogli/ wżákże iz to baczę że nie procz wielkiego pożytku będzie rozbieranie ich: przeto [...] *CzechRozm*

103; [Ktorą rzecz gdy przed fię weźmiesz/ [...] y wedle tego też rozdziału Nowego testámentu pińmo rozbierać będziesz/ pewna rzecz że nie procz pożytku báwić fię nim będziesz. *CzechNT +v*].

»procz strachu (żadnego)« = *nie bojąc się* (2): Prawdem twoyę opowyał procz ítráchu żadnego *LubPs* L2; PAnieńftwá kwiátek tu leży schowány/ Twą íkwápná śmierci ręką rozerwany/ Wždy twoy [tj. *śmierci*] iad prózny: bo ten kwiat [tj. *młodo zmarła Zofia Kostanka*] ku wiońnie Oney oštátney y wieczney wyrońnie/ Wonie Liliey pełen y czyńtości/ Y kwitnąć będzie procz ítráchu zwiędłości [= *nie lękając się, że zwiędnie*] *SzarzRyt* Dv.

»procz szkody [czyjej]« (3): Fárbę Bugowey widzialem krew wody Náfzá zmienila [= *nasza krew – widzialem – zmieniła farbę Bugowej wody*]/ procz pohánfkiey ízkody. *SzarzRyt* C.

»procz tego« (1): Boć niebyła ták niemożná wśfechmocná ręká twoiá [...]/ wpuńcić ná nie mnoftwo Niedzwiedziow/ ábo ímiáłe Lwy/ ábo nowe iákíe á nieznáioime gniewu pełne beńtye [...]/ kthorych żwierząt nietilko obrázenie mogło ie wygładzić/ ále iedno poźrzenie dla ítráchu vmorzić. Ale y procz te^{g0} [*sine his*]/ iednym duchem mogli być pobici/ prześládowanie ćierpiąc od fámych vczyńkow fwoich *Leop Sap* 11/21.

»procz trudnońci wszelkiej« = *bez trudu, łatwo* (1): A day [Boże] by pychy tobie brzydkiey síłá Do fercá mego nigdy niewchodziłá/ Ták mię ná wieki procz trudnońci wśfelkiey/ Okow pozbáwifz bezbożnońci wielkiey. *SzarzRyt* A4.

»procz wszelkiego wáptienia« = *bez wáptienia, niewáptliwie, z pewnońciá* (1): On [Bóg] procz wśfelkiego wáptienia/ Nie zapomni ludu fwego/ Przywiedzie go do zbawienia. *SzarzRyt* B2.

»procz wiadomońci« = *bezwiednie* (1): Ty mię íam oczyńć wiekuińty Boże/ Y wniwecz obroć moie wśzytkie złońci/ Ktoremim zmázan procz mey wiadomońci. *SzarzRyt* A4.

»procz wieńci« = *bez niczyjej wiedzy, niespodzewanie* (1): Bo Saul prętko/ y ítrzáfkíem/ á iákoby procz wieńci/ Krolem zońtał/ ábo iákoby íie záráz iednego roku vrodziwízy kroleńtwá dońtał. Bo nád ípodzewánie wśzyftkich wprzod był táiemnie od Sámuelá pomázány *CzechRozm* 140.

»procz wszej winy« (1): [człęk złońciwy] Táí íie yák írogi Lew w íwey cyemney yáfkini/ Aby zżárł nyewinnego procz wśfey yego winy. *LubPs* C3.

»procz wolej [czyjej = bożej]« (1): [Interpretatorzy Pisma Św. piszą] íż on íyn Boży [...] nie tylko wśzytko miał od Bogá/ ále mu závždy był pońtuńzny: fłużąc mu y rofkázanie ie^{g0}/ [...] czyńiąc/ á procz wolej iego nic nigdy nie záczyńa *CzechEp* 243.

a. *Nie zwracając uwagi na coś, nie uwzględniając czegoś* (9) : Ale íż wiele íeft tych rzeczy ktore w tey mierze z íobą íá przeciwné [tj. *różnic między Starym i Nowym Testamentem*] [...] przeto [...] ná fámeý Ewánielifkiey náuce przeńtańfzy łácnó káždy grzechy íwe/ procz zakonu Moyżefzowego poznáć może *CzechRozm* 96; To też rozumowi rzecz przeciwná/ żeby íługá w rofkázaniu páná íwego miał brákwáć/ iedno przyimuiąc/ á drugie odrzuciájąc. [...] Iáko to [...] ná proznowaniu Szábát záládzic/ á ofiáre poránnieyńzú y odwieczorná podeptáć/ ktora Szábátowi przydána byłá. [...] Pilniąc tego iákoby Bog chwalon był y pońwiácan/ procz wypeńnienia woleý y drogi íwey/ íłowem y vczyńkiem. *CzechRozm* 100v, 212, 235; [sam Chrystus i wszystkie pisma apostolskie twierdzą] íż kto wierzy w tego/ ktorego Bog pońtał Iezufa Mefyálzá/ ten má żywot wieczny [...] Co wśzytko/ á íkąd inąd człowiek dońtáteczniey/ ínádniey y beńpieczniey poznáwáć má/ íeńfíż nie z íámego (procz plotek/

wymyflow/ y guflow/ Kátolikow Rzymikich) flowá Bożego ná wieki trwáiącego? *CzechEp* 120, 210, 212.

Połączenie: »procz wszelakich (a. wszech) ...« (2): gdyż on [*Chrystus*] nie vmárł zá tego/ co z obrzełki wípráwiedliwieniá szuka á nie z wiáry: ále zá te⁸⁰/ ktory weń wvierzývłzy ná nim lámym procz wśelákich zákonných vczynkow przeštawa. *CzechRozm* 76, 209.

b. *Bez (współ)działania, (współ)uczeſtnictwa; bez pomocy [zawsze z rzeczownikiem lub zaimkiem odnoszącym się do osoby] (17)* : K Tobiem podnoſił oczy fwe ktory mieſſkałz w niebie Gdyż ya nic pomoc nie mogę lam łobie procz ciebie *LubPs* cc3v, Y6v; twierdzili iż Prorok vkázował białą głowę brzemienną/ á nie tę ktoraby dopiero poczác miáła: y tylko w tym znak [...] pokládáli: iż on powiedział/ że fyná á nie dziewkę vrodzić miáła (czego bych ia nigdy nie miáł zá znak od Bogá przez Proroká pokázány gdyż bym tho y lam/ [...] y lámá biała głowá pod čás to poznać procz Proroká może/ chociałz nie kázda/ iefli fynem iefli dziewką chodzi. *CzechRozm* 135; Iefli fie [*Jezus*] z Iozeffá vrodził á z Máryey/ czyli tylko z Máryey procz Iozeffá. *CzechRozm* 149v; iáko ondzie z onego pierwſzego ziemſkiego człowieká procz niewiáły nád bieg przyrodzony vczynioná była niewiáta/ ktoraby potym była mátką wśzech żywiących: Ták też tu záś wtory ten náłz Adam niebiełki [...] ípráwiony iefł z niewiáły procz mężá nád bieg przyrodzony/ áby był oycem wiekow *CzechRozm* 155v; 155v; po náftániu czwartey Monárchiey żelázney twárdey/ Rzymſkiey [...] wnetze prorocstwo Dánielowe/ o kámienu procz ręku z gory odciętym fkutek ſwoy brác poczęło *CzechRozm* 168v, 37, 41, 129, 161v, 163v, 164v; Procz obcych doydzie Rycerz kázdy iego [*Witolda*] torem/ Krefu sławy rycerſkiey ćwicząc fie tym wzorem *StrykKron* 567; [*Wyznaję Jezusa Chrystusa*] być Pánem moim/ głowá moią/ zbawicielem y odkupicielem moim: y wśzytkim. Ponieważ procz niego áni znam/ áni mam przyſtępu żadne⁸⁰ do Bogá/ y do żywotá wiecznego *CzechEp* 338.

Połączenie: »procz żadnego ...« (1): Gdyż Bog/ vmie Zuzannę wierną procz obrońcę żadnego [...] od zápalczywey pożądlivoſci zápamiętałyh ſtárcow w czyłtoſci mężowi iey záchowác *CzechRozm* 245.

a. *Bez czyjeſ wiedzy, w tajemnicy przed kimś (1)* : Kthorzy [*kapłani żydowscy*] temu byli rádži/ y obiecáli dáć iemu [*Judaszowi*] pieniądze. Zá co im on przyrzekł/ y ſzukał czáfu iákoby go [*Jezusa*] im wydał procz ludu połpolitego. (*marg*) Abo bez rozruchu y zámięłzania. (–) *BibRadz Luc* 22/6.

3. Poza obrębem, poza granicami czegoś (9) :

a. *Wyraża stosunki przestrzenne: na zewnątrz czegoś, nie w czymś (7)* : [A kołzda [*zakonnica*] moze miecz wkomorcze połciel iedną y pod głowá podufky przikrithe przefcieradlem [...] A krom conuentu [= *klasztoru*] mogá legacz tak iako im połcielą, dla gospodarza by mv nie beło zaprzikre. A zadne tełz procz Conuentu miełzkaięcze ſtakiey vřtavy niemaią bicz vimovione. *StatNorb* 21.]

[*W połączeniu z czasownikiem ruchu: poza obręb, poza granice czegoś: A nye maią byćz [nowo przyjęte zakonnice podczas rocznej próby] slani procz klałtora, Oprocz iefli by bela wielka przyczyna. StatNorb* 25.

W przeciwstawieniu: »w [czym] ... procz [czego]«: A thý abbatifłe, ktore dla ſłuźneý przýczyny ípułzczią [*urząd*], maią byćz w poczliwołczy miane, tak wklałtorze iako procz klałtora *StatNorb* 36, 57.]

α. O człowieku i o ciele ludzkim [zawsze w odniesieniu do Chrystusa] (3) :

W przeciwstawieniu: »w [czym] ... procz« (3): Znam człowieka w Chrystusie przed czternaściami lat (iefl i w ciele nie wiem: iefli procz ciała [extra corpus]/ nie wiem: Bog wie:) Iż takowy był zachwycony aż do trzeciego⁸⁰ nieba. *WujNT 2.Cor 12/2 [idem] 2.Cor 12/3. Cf Połączenie.*

Połączenie: »nie w [czym] abo procz« (1): Bo gdyby temu wierzył/ tedyby łobie inżzego Chrystufa/ nie w ciele abo procz ciała nie zmyślał. *CzechEp 344.*

β. [O grupie ludzkiej:

W przeciwstawieniu: »w [czym] ... procz«: Zadna profelka ani fiofra náfzego zakonv niema obiouiacz [!] [...] domouich tajemnicz kapitulnich [...]. A iefli bi wthym beli nalezioni albo, iawnie viznali, tedi maia pokoutuacz przelz dwadziefcia dnij glownei pokuthi [...]. I zowfzem ma im bicz głof bicz wzieyth, tak wkapitulie iako procz kapituli *StatNorb 120v.*]

γ. O tekście [zawsze w odniesieniu do Pisma Św.] (4) : Boć fię X(iądz) K(anonik) nie ołtoi y przy onym rodzeniu [Chrystusa] w niebie bez mátki y przy tym ná ziemi bez oycá. [...] gdyż mu to wżytko to tymi píłmy swoimi/ iegoż włafni oycowie/ zbija: takowe y owákie/ procz słowá Bożego/ dumy/ y domyły swe wprowadzaiąc *CzechEp 260, 86, 387; TRADICIE*, ábo wítawy od Apołtołow procz píłmá podáne/ máia być chowane. *WujNT Ccccc2.*

b. O czasie (2) :

Wyrażenie: »procz czasu wszego« = *poza czasem, przedwiecznie [szyk zmienny] (2):* iefliż fie on nie włafnie/ ieflcze przed wżyftkimi rzeczami z iftności Bogá oycá fwego vrodził/ á vrodził procz wżzego czáfu? *CzechRozm 60, 37.*

4. Wyraża przeciwstawienie: a nie (1) :

Połączenie: »skąd inąd procz« (1): Ktemu boday nie połowicę pożytkow w Rzeczyp. náfzey ludzie fład inąd procz roi biorą [...] Owa náyduia fię rozne pożytki y máietne [tj. przynoszące dochód] ktore nie z gruntow ida *GrabPospR L3.*

5. Wyraża zastępowanie: zamiast (9) : A gdy ftanie będzie kroleństwo ie⁸⁰ ftárte/ y rozerwie fie ná czterzy wiátry niebiełkie: ále nie miedzy potomki iego/ áni według mocy iego ktorą on pánował. Bo rozedrze fie kroleństwo iego też y miedzy obce/ procz thych [exceptis his]. *Leop Dan 11/4; A* tak gdzieby miałto Iezufa wprowadzić chcieli Iehowáh: tedyby zaráz dwu Bogu wprowadzić mułeli: procz Iezufa: z ktorychby ieden fiedział/ á drugi po práwicy iego ftał. Aliściiby miałto iednego Bogá dwa byli. *CzechRozm 199, 136, 272.*

Połączenie: »kto inszy (a. iny), ktory inszy, cóś inszego ... procz« [szyk 4:1] (4:1): [U Liwiusza] czytamy [...]: że też the ktorych Rzym ku widzeniu siebie przyciągnąć niemogł/ człowieká/ oto iednego sławá przywiodłá. Miał thám ten wiek/ nieflýchány wlfyftkim wiekom/ á ode wfłech rozgláfłaniu [!] dziw: że oto do takiego tak wielkiego miałta ludzie wfłedłfy/ czegoś inłego procz miałta fłukáli. *Leop *B2; Bo* kto to [10 przykazań] ábo dla tego odrzuca/ żeby to zle było poftánowiono y rofkazano/ ábo że zgoła nie Bog tego poftánowił/ ále sam z siebie Moyzełz: Abo ieflcze że to y procz niego kto inny wymyflil/ tedyby tego [...] świadectwy nie wątpliwymi pokázac był powinien. *CzechRozm 100v, 27, 210v; á* tu też zaráz obaczyć trzeba, iż tenże Bog przez Proroki mowił, ktory świat stworzył, á nie ktory inłzy procz niego. *CzechEp 274.*

6. *Wbrew czemuś, niezgodnie z czymś (2)* : A iżby X.K. nie mniemał/ żeby się mogli náleść potomkowie ktorzy wierni Apółztolcy/ łczyrzy y prawdziwi Chriřtyanie/ ktorzyby nie vtráciąg Chriřtyánřtwa řwoiego y řynořtwa Bożego/ mogli infzych/ wedle fántazyey řwey/ procz otworzyřtego łłowá Boże⁸⁰/ pierwey z Heretykowawřzy po tym přeřładowáć/ wyganiáć/ řpotwarzáć *CzechEp* 27.

»procz wolej« (1): Bo ielli Bog ielt czyim oycem/ á Chriřtus Pánem y małżonkiem/ y řmie řie teź kto imieniem iego názywáć: tedy teź pewnie [...] winien ielt tákowy ná wołá řie iego řpułzczáć/ á procz niey nic nie dźiáłáć *CzechRozm* 197.

7. *W funkcji uściślającej i uwydatniającej: to jest (2)* : Przyřtoili to X(iędzu) K(anonikowi) tym komu vřágáć/ iż do Polřki ielt przychodniem/(choćiaź ia we Zborze nářzym nie wiele tákich znam/ procz kilku zdawná iuź tu wmieřzkáły řtátecznych y cnotliwych łdźi) [...] ? *CzechEp* 61; Ná ktore piřanie/ áczem y řam miał był wołá [...] odpířáć/ widzác ták wielkie y znáczne błędy [...]. Wřzákźe/ iż [...] nie miałem pogotowiu/ Patreřow řtárych/ ták wiele: procz niektorych tylko: do ktorych czytania/ czářu wielkiego/ y dobrego rozmyřłu potrzebá. [...] Przeťoź niehcąc přeřię tego odłogiem połóżyć [...] *CzechEpPOř* *4.

II. Partykuła wylczająca: tylko [przy czasowniku zaprzeczonym] (1) : Onźe pochlebcá vczy nořić wino řmieie; Choćia go nie piiano przedtym/ procz w kořciele. *KlonWor* 56.

Synonimy: **I.A.** bez, krom, kromia, okrom, przez; **B.5.** miasto; **D.** jacy, jedno, jedynie, tylko.

Cf **PROCZA**